

FICVLNVS PRIAPVS

Jaume MEDINA*

Relació de les diverses ocasions en què el déu Priap, protector dels jardins i dels camps dels romans antics, ha aparegut en les meves recerques sobre el món clàssic.

Paraules clau: Priap, Virgili, Ovidi, Humanisme, Erasme de Rotterdam.

An account of the various occasions on which I have come across god Priapus, protector of the gardens and fields of the ancient Romans, in my research on the classical world.

Keywords: Priapus, Vergil, Ovid, Humanism, Erasmus of Rotterdam.

L'any 1971, quan feia el segon curs d'especialització en filologia clàssica a la Universitat de Barcelona, vaig topiar per primera vegada amb el déu itifàl·lic Priap (el nom del qual jo, llavors, seguint la forma amb què havia estat designat tradicionalment en les lletres catalanes, escrivia amb accent), originari de la ciutat grega de Làmpsac, que s'aclimatà estupendament a la Roma clàssica, on feia de guardià dels horts i jardins. Era en un treball sobre la setena de les *Bucòliques* de Virgili, on el pastor Tirsis deia (vv. 33–36):

Sinum lactis et haec te liba, Priape, quotannis
expectare sat est: custos es pauperis horti.
Nunc te marmoreum pro tempore fecimus; at tu,
si fetura gregem suppleuerit, aureus esto.

* Facultat de Filosofia i Lletres. Universitat Autònoma de Barcelona.
Correspondència: Universitat Autònoma de Barcelona. Facultat de Filosofia i Lletres.
Edifici B. 08193 Bellaterra (Barcelona). España.
e-mail: jaume.medina@uab.cat

(En l'edició que vaig fer de l'obra virgílica –Barcelona, RBA– l'any 2013, ho traduïa com segueix: “Un bol de llet i unes coques, Priap, pots esperar-te cada any: ets el guardià d'un hort pobre. Per ara, segons els nostres mitjans, t'hem modelat en marbre; però si les ventrades engrosseixen el ramat, et faríem d'or”).

El 1972 vaig presentar a l'examen de llicenciatura un treball sobre el ritme de la mateixa composició virgílica. Vaig saber veure que l'obra oferia una estructura rítmica perfectament travada i closa, amb un inici i un final relacionats entre si, i amb un centre entorn del qual girava tot el poema. I el cos central d'aquest eren els dos versos (35–36) de la segona part de l'estrofa suara transcrita. Vaig fer l'observació que en el primer, s'hi parla del marbre, i, en el segon, de l'or: uns materials adients per a la confecció d'escultures, com les que el pastor Tirsis, d'una banda, deia haver fet ja, i, d'una altra, prometia encara al déu Priap. Tot plegat era molt i molt atractiu i suggestiu, però tanmateix el sentit profund de l'estructura se m'escapava.

Mentrestant em vaig comprometre a traduir els *Fastos* d'Ovidi per a la Fundació Bernat Metge. No sé recordar exactament quan vaig posar mans a l'obra. Però servo una carta del professor Miquel Dolç del 19 de febrer de 1980 en què celebra que hagi començat el treball. D'altra banda, tinc anotat que vaig acabar una segona versió del llibre primer el 7–X–1980. La tercera i definitiva és de l'1 de març de 1983. El primer volum, que contenia els llibres I–III, no va aparèixer a la col·lecció catalana d'autors clàssics fins al 1991. Així mateix, una versió del llibre sisè va ser elaborada pel març del 1994 (i va aparèixer el 1997). Per a la preparació de la meua traducció em vaig servir principalment de les edicions de Le Bonniec 1969 i 1970, que havia adquirit a París l'any 1979.

Vaig tornar a trobar el déu en l'obra d'Erasme de Rotterdam, *Elogi de la Follia* (*Stultitiae laus* – Μωρίας ἐγκώμιον), que acabava de traduir el juliol de 1981 i publicava l'any següent. L'humanista es reia del déu: *Quos enim non praebet iocos ficulnus ille Priapus?* (“De quines burles no és objecte el Priap de fusta de figuera?”). (Vegeu: *Desiderii Erasmi Roterodami Opera Omnia emendatiora et auctiora, ad optimas editiones*

praecipue quas ipse Erasmus postremo curavit summa fide exacta, doctorumque virorum notis illustrata. Tomus quartus, complectens quae ad morum institutionem pertinent, quorum catalogum versa pagina docet. Lugduni Batavorum, cura et impensis Petri Vander Aa, MDCCIII, col 416. El text erasmíà és anotat per l'humanista Gerardus Listrius com segueix: “*Ficulnus ille. Allusit ad Horatianum Priapum, quem ille ficulnum facit in Satyris. Olim truncus eram ficulnus inutile lignum. Tum Graecis [sic] quicquid contemnunt, ficulnum dicitur, ut in suis Chiliadibus testatur Erasmus*”). Un cop editada la meua traducció, en vaig donar un exemplar a Miquel Dolç, que valorava positivament el treball i alhora m'advertia que Priap ha d'anar en català sense accent, perquè en llatí el nom té la penúltima síl·laba llarga. Al cap d'uns quants anys vaig fer aquesta mateixa observació al professor Pedro Luis Cano, que acabava de publicar una traducció dels poemes priapeus. El col·lega em va donar la raó, però tot seguit m'aclaria que en castellà la primera síl·laba del mot “Priapo” sense l'accent a la “i” no té gairebé entitat. Sigui com sigui, el prologuista d'aquesta obra feia constar que l'accentuació plana del nom havia estat la correcta en castellà segles enrere. (*vid.* Pociña 1977; també Fernández Galiano 1969, i Alberich–Rosa 1993, 56. Pel que fa referència a l'accentuació del nom del déu pel P. Baltasar de Vitoria, cal tenir en compte el que diu Alberto Blecua a Cano–Velázquez 2000, 9 n. 1: “«Condema grandemente San Agustín la disparatada elección de la Gentilidad en materia de atribuir divinidad a Dioses tan indignos de merecer este nombre. Y aunque de los demás Dioses fue disparate calificado, mas del Dios Priapo fue desvergüenza», comenta con cautela exigida por su condición de fraile franciscano el P. Baltasar de Vitoria en el *Theatro de los dioses de la Gentilidad* [Salamanca, 1620, Libro II, cap. XXIX, p. 275] al tratar del dios Príapo, que según el uso de su época, pronuncia Priapo”.)

El procés de traducció de l'*Elogi de la Follia* em va obrir les portes al món fins en aquell moment desconegut per mi del llatí dels humanistes. Llavors vaig prendre consciència del que significava per a un home del segle XVI aprendre llatí i procurar-se els mitjans necessaris per a expressar-se amb una naturalitat adquirida i conquerida en l'estudi de la llengua dels autors clàssics de l'antiguitat. Vaig veure com s'ho havia

fet Erasme per a fornir-se d'un bon bagatge lingüístic: llançant-se a l'exploració de les obres dels escriptors antics i extraïent-ne el material preciós per a poder-se fabricar una llengua rica i sòlida com la d'aquells, i alhora per a construir el voluminós llibre dels *Adagis* (que inicialment estava format per uns quants centenars i acabà constant d'alguns milers d'aquestes sentències i expressions de la saviesa antiga), amb els quals teixia les seves composicions, particularment l'*Elogi de la Follia*, que li va donar una glòria universal i perenne.

Vaig obtenir de la biblioteca del monestir de Montserrat una còpia del text complet dels *Adagis*, que vaig admirar i devorar amb avidesa durant uns quants anys. Amb la lectura d'aquest immens aplec de coneixements filològics, vaig anar identificant tots els que l'autor havia fet servir per a compondre la seva obra mestra. Un d'ells, el 685, titulat precisament *Ficulnus*, s'esplaiava en les propietats de la fusta de figuera:

«Lignum *Ficulnum* ut fragile, atque ad omnia ferme inutile, proverbii aliquot locum fecit. Nam ἄνδρα σύκινον i. e. *virum ficulnum* appellat mollem atque inutilem, ut Theocritus in Ergatinis.

Μὴ παριών τις
εἶποι σύκινοι ἄνδρες· ἀπώλετο χοῦτος ὁ μισθός, id est

*Ne quis praeteriens dicat, ficulni homines sunt,
Atque haec deperit merces.*

Scholiastes admonet proverbium ductum a ligno ficus, inutili, fragili & invalido, unde dictum & *ficulnum praesidium*, pro inutili. Apud Aristophanem in *Fucis* quidam interrogat, Τίνος ξύλου σύ; i. e. *Cuius ligni tu?* Respondetur συκίνου, i. e. *ficulni*. Quo loco monet interpres, ex ficulno ligno fumum existere acerrimum ac molestissimum. Apud eundem in *Pluto* sycophanta minatur, si quem nactus esset suae sortis *virum ficulnum*, ulturum iniuriam:

Ἐὰν δὲ σύζυγον λάβω τινά,
καὶ σύκινον, id est

*Si quempiam nanciscatur eiusdem iugi
Virum atque ficulnum.*

Rursum apud eundem in eadem fabula:

Καὶ σύκινον τὸν ἰσχυρὸν τοῦτον θεὸν
Ἐγὼ ποιήσω τήμερον δοῦναι δίκην, id est

*Ficulnum ego hercle, ac praepotentem istum Deum
Compulero poenas hoc die dependere.*

Ficulnum Deum appellans imbecillum ac nullarum virium. Huc allusit Horatius, cum Priapum ita loquentem facit:

Olim truncus eram ficulnus, inutile lignum.

Ac paulo post:

Pepedi diffissa nate ficus.

Ficulnam mentem dixit Lucianus ἐν τῷ πρὸς τὸν ἀπαίδευτον: Χωλὴν μὲν ἔχων καὶ συκίνην γνώμην, id est «Claudam habens ac ficulnam mentem». Eodem respexit Alexander Pseudomantis libros Epicuri lignis exurens ficulnis, nullius precii philosophum significans. Et συκίνη ἐπικουρία, id est «ficulnum auxilium» pro invalido atque inutili. Aristophanes in *Lysistrata*: Ὅς ἦν ἂν ἡμῖν συκίνη πικουρία, id est «Ficulna nobis qui erat opitulatio». Et συκίνη μάχαιρα, id est «ficulna machaera» pro calumnia. Et συκίνη ναῦς, id est «ficulna navis» pro vili minimique precii navicula. Quin apud Naxios Bacchum, quem Βακχέα dicunt, viteum effingunt, alterum, quem Μειλίχιον appellant, ficulnum. Nam ficus illi μείλιχα vocant. Existimant autem Bacchum non vini tantum, sed et ficuum auctorem. Sic ferme Athenaeus libro III. *Diversa figura* dixit Theocritus in *Aita χρύσειοι πάλοι ἄνδρες*, id est «aurei quondam viri». Item praesidium sacrum et anchora sacra et robur admantinum».

(Vegeu: *Desiderii Erasmi Roterodami Opera omnia emendatiora et auctiora, Ad optimas editiones praecipue quas ipse Erasmus postremo curavit summa fide exacta, doctorumque virorum notis illustrata*. Tomus secundus, complectens *Adagia*. Lugduni Batavorum, cura et impensis Petri Vander Aa, MDCCIII, Col. 295–296. Com es pot comprovar, l'adagi 685, titulat *Ficulnus* s'esplaia en la presentació de la fusta de la figuera com a matèria fràgil i del tot inútil: no és bona ni per a cremar, ja que produeix un fum molt molest. D'aquesta fusta eren fetes entre els romans les imatges del déu Priap, protector dels horts i dels jardins, riota dels altres déus i fins dels homes).

«Fusta de figuera»

“La fusta de figuera, fràgil i inútil gairebé per a tot, donà origen a alguns proverbis. En efecte, és anomenat «home de fusta de figuera» el tou i inútil, tal com diu Teòcrit a Els segadors:

«Que ningú no digui en passar: “aquests homes són de fusta de figuera; malaguanyat jornal”».

L'escolista adverteix que el proverbi sorgí de la fusta de la figuera, inútil, fràgil i feble, i per això hom diu «ajut figuer» per inútil. A Les abelles d'Aristòfanes, algú pregunta: «De quina fusta ets tu?» La resposta és: «De figuera». En aquest punt, el comentarista adverteix que de la fusta de figuera en surt un fum molt rabiüt i molest. En el mateix autor, en el Plutus, el sicofanta amenaça de venjar la injúria si mai es troba amb un home de la seva condició que sigui «de fusta de figuera»:

«Si troba algun home del seu jou i “de fusta de figuera”».

I encara en el mateix autor en la mateixa obra:

«Per Hèrcules, jo faré pagar el seu càstig avui a aquest déu “de fusta de figuera” i prepotent.»

On és anomenat déu «de fusta de figuera» l'ineficax i sense virtut. Això és el que volgué dir Horaci, quan presentava Priap parlant així:

«Jo era abans un tronc de figuera, matèria inútil.»

I més avall:

«figuera com sóc, per l'escltxa de les natges vaig fer un pet».

«Esperit de fusta de figuera» digué Llucià a Contra un ignorant: «amb l'esperit “de fusta de figuera” i vacil·lant». El mateix considerava Alexandre Pseudomantis, en cremar els llibres d'Epicur amb llenya de figuera, per tal de mostrar que es tractava d'un filòsof sense vàlua. I «ajut de fusta de figuera», per impotent i inútil. Aristòfanes a Lisístrata: «Ajut que ens era de fusta de figuera». I «sabre de fusta de figuera, per calúnnia». I «nau de fusta de figuera», per una petita embarcació miserable i d'escassísim valor. Els habitants de Naxos es representen dos Bacus: el que anomenen «furiós», de parra, i el que anomenen «deliciós», de fusta de figuera. Perquè ells anomenen «delícies» les figues. En efecte, creuen que Bacus és l'autor no tan sols del vi, sinó també de les figues. Això és més o menys el que diu Ateneu en el llibre III. En un sentit oposat digué Teòcrit a El vailet: «Els

homes abans eren d'or». Així mateix, «ajut sagrat», i «àncora sagrada», i «vigor d'acer» (vid. Medina 2014, 50–61).

A través d'Erasme, doncs, em tornava a trobar amb el déu de l'Hellespont. L'humanista interpretava la personalitat i la figura de Priap des del punt de vista del material en què era modelada: la fusta de figuera, poc consistent i inútil, no és bona ni per a cremar; per això tot el que va associat a aquesta matèria és vil i menyspreable.

Llavors vaig entendre el sentit profund de l'estructura mètrica i rítmica de la *Bucòlica* 7 de Virgili, sobre la qual havia elaborat pocs anys abans la tesi de llicenciatura: en prometre a Priap una estàtua d'or després d'afirmar que ja li n'ha dreçada una de marbre, el pastor Tirsis comet un acte de desmesura (un atemptat contra el precepte de la norma clàssica que prohibeix els excessos: μέτρον τὸ βέλτιστον –“la mesura és el bé suprem”–, com deia Èsquil i com recomanava la saviesa dèlfica –μηδὲν ἄγαν–, adaptada al món romà mitjançant la locució *ne quid nimis*: “eviteu els excessos”), ja que, d'una banda, es tracta d'un *deus obscenus* (tal com el definí uns quants segles després l'humanista Joan Lluís Vives), i, d'una altra, les estàtues del déu eren elaborades sempre, fins i tot en els horts dels propietaris més rics, en la inútil fusta de figuera (vid. Baehrens 1926, 328–88. En la meua traducció catalana, diu: “En el segon paràgraf (v. 29–41), Coridó canta a través del jove caçador Micó, que ara dedica un cap de senglar i uns corns de cérvol, i en el cas que la sort de la caça li sigui propícia, li promet una estàtua de marbre. L'objecte de la primera ofrena és senzill i modest, l'estàtua promesa per a més endavant, un regal no gens sorprenent. Per contra, les promeses de Tirsis contenen una certa fanfarroneria i arrogància. Encara que el seu Priap és només el guardià d'un hort pobre –la relació obliga aquí a entendre *pauper* com a ‘pobre’, ‘miserable’– i per consegüent diu al déu que s'ha d'acontentar amb un bol de llet i unes coques, Tirsis força fins i tot així l'expressió dient que ara només li ha pogut dreçar una estàtua de marbre, però tan bon punt el ramat augmenti, li'n dedicarà una d'or. En altres paraules: allò que altres i també Micó dediquen com un gran obsequi a un déu, és el que Tirsis, a pesar de la seva particular condició precària ja ha regalat, és dir una estàtua de marbre. Els dos últims versos difícilment s'avenen amb els dos

primers i les paraules *marmoreum pro tempore fecimus* contenen per al lector una contradicció; com a ofrena d'un pobre hauria d'estranyar, quan les estàtues de Priap fins i tot en els jardins dels romans més rics eren elaborades en fusta (*vid.* Heinze a Horaci *sat.* 1.8.1). Tirsis, el fanfarró i l'arrogant, s'ha fet ja treballar una estàtua de marbre; i per si això no fos prou, encara vindrà en el futur una estàtua d'or"). Tirsis fa aquestes afirmacions en els dos versos centrals de la composició virgiliana: llavors el lector ja sap que el pastor perdrà en la seva lluita contra Coridó, com es comprova en els dos versos finals pronunciats pel pastor Melibeu, que actua de jutge de la contesa poètica. Un cop fetes aquestes constatacions, vaig publicar un article exposant-les (*vid.* Medina 1986).

Com ja he avançat anteriorment, vaig tornar a trobar el déu en la traducció dels *Fastos* d'Ovidi. El poeta, preocupat per explicar totes i cada una de les celebracions assenyalades pel calendari romà, evoca també el déu de l'Hel·lespont. Ho fa en dues ocasions: a *Fastos* 1.391–440 i 6.319–348, presentant la doble variant d'una mateixa faula. En efecte, en el llibre I descriu la festa dionisiaca (que Grècia celebrava a l'hivern cada dos anys) en què Priap s'havia trobat amb la nimfa Lotis, de la qual s'havia enamorat. Durant la nit va intentar sorprendre-la, però quan estava a punt d'aconseguir el seu propòsit, l'ase de Silè es va posar a bramar i així despertà Lotis i totes les bacants. Priap, confús, hagué de renunciar al seu intent. En memòria d'aquesta aventura era representat en companyia d'un ase, un animal que era sacrificat al déu. En el llibre VI, en canvi, el poeta narrava una variant d'aquesta llegenda, en la qual la deessa Vesta ocupava el lloc de Lotis. En el moment en què el déu es disposava a violentar-la, un ase s'havia posat a bramar, i així despertà la deessa, que s'adonà del perill que corria. El poeta acabava la narració remarcant que era per aquesta raó que se sacrificava un ase a Priap, i en la festivitat de Vesta (celebrada el 9 de juny) aquests animals eren coronats de flors.

Sembla ser que la raó d'aquesta doble versió del mite rau en el fet que Ovidi segueix en el llibre I una tradició alexandrina de la faula, mentre que en el llibre VI en donaria la seva pròpia interpretació (*vid.* Herter

1932, 78–82). Sigui com sigui, la presència en aquesta obra ovidiana del déu, inevitablement ridiculitzat, es deu a l'interès del poeta per explicar la raó dels sacrificis sagnants dels animals, contraris a la seva sensibilitat. (Segons sembla, també el sacrifici de l'ase a Priap era contrari a la sensibilitat dels grecs. Cf. Herter 1932, 4: “illi [Lampsaceni] enim asinos Priapo immolare solebant more perquam miro, qui a Graecorum consuetudine tantopere abhorrebat, ut hi cum Priapi religio per Graeciam propagabatur tale sacrificium non imitarentur variisque fabulis explicare studerent. Atque cum ceteri propter inimicitias Priapo hoc animal mactari fingerent, Lactantius unus intellexit asinum a Lampsacenis ob eam potissimum rem ad Priapum relatum esse, quod vi ac natura ab hoc deo haud diversus esse videbatur. Sed huiusmodi sacrificium adeo non Graecum ex barbarorum moribus relictum fuisse facere non possumus, quin nobis persuadeamus; quin etiam si reminiscimur, quam saepe hostiarum genere ipsorum deorum antiqua forma prodatur, fortasse olim asinum divinum fuisse conicere licet, qui postquam humanam formam paulatim nactus est, eius animalis sacrificiis gaudere coepit.”)

Així doncs, en el primer dels textos, corresponent a *Fastos* 1.391–440, el poeta ofereix, amb l'agilitat i la soltesa que el caracteritzen, una vívida i picant narració, plena de color i de gràcia, amb abundants al·lusions al món de la religió i de la mitologia. Diu així:

Caeditur et rigido custodi ruris asellus;
 causa pudenda quidem, sed tamen apta deo.
 Festa corymbiferi celebrabas, Graecia, Bacchi,
 tertia quae solito tempore bruma refert.
 Di quoque cultores in idem uenere Lyaei,
 et quicumque iocis non alienus erat,
 Panes et in Venerem Satyrorum prona iuuentus
 quaeque colunt amnes solaque rura deae.
 Venerat et senior pando Silenus asello,
 quique ruber pavidas inguine terret aues.
 Dulcia qui dignum nemus in conuiuia nacti
 gramine uestitis accubuere toris;
 uina dabat Liber, tulerat sibi quisque coronam,
 miscendas parce riuus agebat aquas.

Naides effusis aliae sine pectinis usu,
pars aderant positis arte manuque comis;
illa super suras tunicam collecta ministrat,
altera dissuto pectus aperta sinu;
exserit haec umerum, uestem trahit illa per herbas,
impediunt teneros uincula nulla pedes.
Hinc aliae Satyris incendia mitia praebent,
pars tibi, qui pinu tempora nexa geris:
te quoque, inextinctae Silene libidinis, urunt:
nequitia est quae te non sinit esse senem.
At ruber, hortorum decus et tutela, Priapus
omnibus ex illis Lotide captus erat:
hanc cupit, hanc optat, sola suspirat in illa
signaque dat nutu sollicitatque notis.
Fastus inest pulchris, sequiturque superbia formam:
inrisum uoltu despicit illa suo.
Nox erat, et uino somnum faciente iacebant
corpora diuersis uicta sopore locis;
Lotis in herbosa sub acernis ultima ramis,
sicut erat lusu fessa, quieuit humo.
Surgit amans animamque tenens uestigia furtim
suspensio digitis fert taciturna gradu.
Ut tetigit niueae secreta cubilia nymphae,
ipsa sui flatus ne sonet aura cauet;
et iam finitima corpus librabat in herba:
illa tamen multi plena soporis erat.
Gaudet et a pedibus tracto uelamine uota
ad sua felici coeperat ire uia.
Ecce rudens rauco Sileni uector asellus
intempestiuos edidit ore sonos.
Territa consurgit nymphe, manibusque Priapum
reicit, et fugiens concitat omne nemus.
At deus, obscena nimium quoque parte paratus,
omnibus ad lunae lumina risus erat.
Morte dedit poenas auctor clamoris, et haec est
Hellespontiaco uictima grata deo.

Al seu torn, l'ase és sacrificat a l'erecte guardià del camp; la raó, ben cert, n'és vergonyosa, però escaient al déu. Tu celebraves, Grècia, les festes de

Bacus coronat d'heura, que l'hivern, segons és costum, porta cada dos anys. Hi vingueren també els déus que honoren Lieu, i tots aquells qui no eren enemics de la gresca, els Pans i els joves sàtirs, enclins a Venus, i les deesses que habiten els rius i els camps solitaris. Hi havia vingut igualment el vell Silè, damunt el seu ase d'esquena encorbada, i el déu vermell que amb el seu membre espanta els ocells temorecs. Trobaren un bosc adient per al festí i es van ajeure sobre uns llits coberts d'herba. Liber servia el vi; cadascú s'havia dut la corona; un rierol proveïa abundants aigües per a mesclar amb el vi. Hi eren presents les Nàïades, les unes amb els cabells deslligats que ignoraven la pinta, les altres amb la cabellera agençada per una mà d'artista. L'una serveix amb la túnica arremangada fins damunt els genolls, l'altra ensenyant el pit per un descosit de la roba; tal exhibeix una espatlla, tal altra arrossega el vestit per l'herba: cap calcer no entrebanca llurs peus delicats. I així, les unes infonen dolces flames en els Sàtirs, d'altres en tu, déu que portes les temples guarnides de pi; també tu, Silè, disbauxat insaciable, n'ets abrusat: és la depravació, que no et deixa envellir. Però el vermell Priap, ornament i empara dels horts, el seduï, més que totes les altres, Lotis: és ella el seu deler, ella el seu delit, per ella sola sospira; li fa signes amb el cap i amb gestos la sollicita. Però són desdenyoses les belles, i l'orgull és inseparable de la beutat: ella se'l mira burlant—se'n i mostrant—li el seu menyspreu. En ésser de nit, ensopits pel vi, jeien escampats aquí i allà, vençuts tots per la son; Lotis, cansada com estava de jugar, reposava en un racó cobert d'herbei, sota el brancatge d'un auró. El seu amant es lleva i, aguantant—se el respir, furtivament hi va a passos comptats, caminant de puntetes. Quan és a tocar del jaç solitari de la nimfa nívia, procura de no fer gens de soroll amb l'alè; i ja avançava arrupit damunt l'herba vorera, però la nimfa estava carregada d'un son profund. Ell se n'alegra i, aixecant—li el vestit des dels peus, duia un bon camí per acomplir els seus desigs. I vet aquí que l'ase, la muntura de Silè, bramant amb veu ronca profereix uns crits inoportuns! La nimfa, espantada, s'aixeca, rebat Priap amb les mans i en la seva fugida esvalota tot el bosc. Llavors el déu, massa ben preparat per a la lluita obscena, fou al clar de la lluna la riota de tothom. L'autor del bram ho pagà amb la mort, i aquesta és la víctima que agrada al déu de l'Hellespont. (Traducció Medina 1991, 51–53)

El segon text ovidià, corresponent a *Fastos*, 6.319–348, ofereix, com ja hem dit, una variant del mateix mite, presentat, tanmateix, en aquesta ocasió, d'una manera més senzilla, més simple, més austera:

Praeteream referamne tuum, rubicunde Priape,
dedecus? Est multi fabula parua ioci.
Turrigera frontem Cybele redimita corona
conuocat aeternos ad sua festa deos;
conuocat et satyros et, rustica numina, nymphas;
Silenus, quamuis nemo uocarat, adest.
Nec licet et longum est epulas narrare deorum:
in multo nox est peruigilata mero.
Hi temere errabant in opacae uallibus Idae,
pars iacet et molli gramine membra leuat;
hi ludunt, hos somnus habet, pars bracchia nectit
et uiridem celeri ter pede pulsat humum.
Vesta iacet placidamque capit segura quietem,
sicut erat, positum caespite fulta caput.
At ruber hortorum custos nymphasque deasque
captat, et errantes fertque refertque pedes;
adspicit et Vestam: dubium nymphamne putarit
an scierit Vestam, scisse sed ipse negat.
Spem capit obscenam, furtimque accedere temptat,
et fert suspensos corde micante gradus.
Forte senex, quo uectus erat, Silenus asellum
liquerat ad ripas lene sonantis aquae;
ibat, ut inciperet longi deus Hellesponti,
intempestiuo cum rudit ille sono.
Territa uoce graui surgit dea; conuolat omnis
turba, per infestas effugit ille manus.
Lampsacos hoc animal solita est mactare Priapo,
'apta' canens 'flammis indicis exta damus'.
Quem tu, diua, memor de pane monilibus ornas;
cessat opus, uacuae conticuere molae.

¿He de contar la teua desventura, rubicund Priap, o l'he d'ometre? L'anèdota és breu, però molt divertida. Cíbele, el front de la qual és cenyit per una corona de torres, convida a la seva festa els déus eterns; hi convida també els sàtirs i les nimfes, divinitats rústiques; Silè, a qui ningú no havia convidat, hi acut també. No és llegut, i fóra llarg, de contar el festí dels déus: hom passà tota la nit enmig d'abundants libacions. Alguns vagaven a l'aventura per les valls de l'ombrós Ida; altres estaven estirats i relaxaven els membres damunt l'herba blana; aquests juguen, els altres dormen,

uns altres es donen els braços i colpegen tres vegades amb un peu ràpid la verda terra. Vesta jeu i, tranquil·la, gaudeix sense compliments d'un plàcid descans, amb el cap reclinat sobre un tou d'herba. Però el vermell guardià dels horts cobeja les nimfes i les deesses, i va d'ací d'allà amb els peus errants; veu aleshores Vesta: no és clar si cregué que era una nimfa o si sabia que fos Vesta, però ell sosté que no ho sabia. Concep una obscena esperança, i prova d'acostar-se-li furtivament i camina de puntetes sentint-se bategar el cor. Ocorregué que el vell Silè havia deixat l'ase amb el qual havia vingut a la riba d'un rierol de suau murmuri; el déu del llarg Hellespont anava a passar a l'acció quan l'ase llançà un bram intempestiu. Sobresaltada per aquell crit profund, la deessa es lleva; tota la turba hi fa cap, i Priap s'escapa de les mans que l'amenacen. Làmpsac té el costum de sacrificar aquest animal a Priap: donem a les flames, com a ofrena apropiada per al déu, les entranyes de l'ase delator. Però tu, agràida, deessa, l'engalanes amb collarets de pa; s'atura el treball; buides, les moles callen. (Traducció Medina 1997, 103–104)

Virgili sembla contemplar Priap des de la distància: en la *Bucòlica* 7, el déu apareix només com un objecte de veneració i de devoció per part d'un pastor, però l'oient o el lector no tindrien cap noció de la seva presència si el pastor Tirsis no l'hagués anomenat. El mantuà al·ludeix a un déu receptiu, i fins i tot propici, però mut davant les paraules del poeta. D'altra banda, es tracta d'un Priap estàtic, modelat en marbre. El Priap d'Ovidi, en canvi, no és una estàtua: vivaç com les mateixes narracions que el descriuen, el lector i l'oient senten els batecs del seu cor, en coneixen les intencions, el veuen cantar, beure i ballar en les festes de Bacus i de Cíbele, contenen amb ell el seu alè i segueixen expectants els seus passos de puntetes fins al moment del seu gran fracàs. Es tracta, doncs, d'un déu de carn i ossos, com tota la comitiva dels assistents a les solemnitats celebrades pel poeta. El Priap d'Ovidi, a pesar de no parlar, és un ésser vivent marcat pels sentiments.

Tres grans autors (Virgili, Ovidi, Erasme de Rotterdam), doncs, i una sèrie de contactes amb ells en diversos moments de la meua vida: des de temps ben recents transportant-me fins als anys de la formació universitària, que vaig compartir amb l'amic José Luis Vidal. Sens dubte, una bona colla de records i de vivències. M'ha semblat que era aquesta la manera més escaient de col·laborar en la miscel·lània amb què el

professor és merescudament homenatjat en la data de la seva jubilació. Per molts anys!

Referències bibliogràfiques

ALBERICH, Joan; ROS, Montserrat (1993), *La transcripció dels noms propis grecs i llatins*, Barcelona.

BAEHRENS, Wilhelm (1926), “Zu der siebenten Ekloge Vergils”, *Hermes* 61, 328–388.

CANO, Pedro L.; VELÁZQUEZ, Jaime (2000), *Carmina Priapea. A Príapo, dios del falo*, Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona.

FERNÁNDEZ GALIANO, Manuel (1969), *La transcripción de los nombres propios griegos*, Madrid: Sociedad Española de Estudios Clásicos.

HERTER, Hans (1932), *De Priapo*, Gießen: Alfred Töpelmann.

LE BONNIEC, Henri (1969), *Ovide, Les Fastes. Tome I*, texte, traduction et commentaire précédés d'une introduction, Università di Catania.

LE BONNIEC, Henri (1970), *Ovide, Les Fastes. Tome II*, texte établi, traduction et commentaire, Bologna: Patron.

MEDINA, Jaume (1986), “La victòria de Coridó: ritme i significat a la *Bucòlica* VII de Virgili”, *Faventia* 8.1, 5–16.

MEDINA, Jaume (1991), *Ovidi. Fastos, vol. I [Llibres I–III]*, Barcelona: Fundació Bernat Metge.

MEDINA, Jaume (1997), *Ovidi. Fastos, vol. II [Llibres IV–VI]*, Barcelona: Fundació Bernat Metge.

MEDINA, Jaume (2014), *Erasmus de Rotterdam. Els Adagis*, Barcelona: Llibres de l'Índex.

POCIÑA, Andrés (1977), “Sobre la transcripción de los nombres propios latinos”, *Revista de Estudios Clásicos* 80, 307–329.